

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Josefa Kameníka Pojednání o slovesném vidu barokního období

Disertační práce se vyznačuje promyšlenou koncepcí a logickou strukturou. Volba její tematiky byla nesporně ovlivněna skutečností, že zkoumání barokologické problematiky filologicky orientované má na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích už delší tradici. Připomeňme badatelské úsilí doc. Marie Janečkové a dalších lingvistů či několik svazků sborníku K jazyku a stylu českých barokních textů a řadu monografií zabývajících se barokním jazykem a stylem.

Autor přistoupil ke ztvárnění zvoleného námětu velice zodpovědně, využívá solidní báze teoretických poznatků, jež se týkají nejenom konjugačního systému jako celku, ale zvláště kategorie slovesného vidu. Nutno zdůraznit, že jeho přístup se vyznačuje kritičností; doktorand na základě analýzy odborných prací usiluje o formulování vlastních závěrů.

Disertační práce je rozdělena do sedmi kapitol; její závěr tvoří bibliografická část (soupis pramenů a použité literatury) a rejstřík zkoumaných barokních sloves.

Cílem disertační práce se stala deskripce vidového systému sloves užívaných v barokním období, a to z hlediska sémantického, formálního a funkčně stylistického. V první kapitole práce si pisatel stanovil tyto dílčí úkoly:

1. postihnout hlavní tendence aspektologického zkoumání z pohledu synchronního a diachronního;
2. přesně definovat termíny odrážející vidový systém;
3. formulovat hlavní hypotézy o vidové problematice barokního období;
4. popsat roztržidění barokního materiálu jazykového z různých hledisek;
5. analyzovat vybrané texty z barokního období s cílem buď stanovené hypotézy potvrdit, nebo opravit jejich znění.

Druhá kapitola disertační práce je věnována pojetí slovesného vidu u různých lingvistů z období 20. a počátku 21. století. Doktorand analyzoval texty, které pojednávají o problematice vidu z hlediska synchronního (kupř. Trávníček, Mathesius, Kopečný, Dostál, Hausenblas). Trávníček považoval vid za záležitost spíše lexikální povahy, naproti tomu Kopečný a obdobně i Poldauf preferují gramatický charakter vidu.

V další části druhé kapitoly nacházíme analýzu prací, které pojednávají o vidu z hlediska diachronního. V úvodu této partie se autor zabývá charakterem temporálně-aspektového systému v indoevropském prajazyce, neboť to představuje předpoklad pro výzkum jednotlivých fází vývoje českého jazyka. Zdůrazňuje, že aspektový slovesný systém původně existující ve starých indoevropských jazycích se postupně proměnil v systém temporální, což nesporně souviselo s dobovým pojmáním významu časové dimenze.

Následuje podkapitola, která se zabývá vývojem vidového systému, jak je doložen ve staroslověnských textech. Antonín Dostál shromáždil v době druhé světové války rozsáhlý soubor slovesných tvarů z různých staroslověnských památek, a tak vytvořil předpoklady pro jejich systematickou klasifikaci, a to především z hlediska aspektologického. Zároveň vyslovil názor, že vid zahrnuje celé paradigma slovesa.

Doktorand věnoval značnou pozornost vývoji vidových významů ve staré češtině, ústupu starých slovesných časů (aoristu a imperfekta) a genezi nových temporálních forem (novodobého préterita a složeného futura u sloves imperfektivních). Rozšiřování vidového systému ve staré češtině ovlivnilo rovněž participia, nejvýrazněji participium perfekta aktiva. Stranou pisatelovy pozornosti nezůstaly ani procesy slovotvorné, problematika sufixace a prefixace, která výrazně ovlivnila gramatikalizaci vidových forem. Závěr druhé kapitoly tvoří pasáž o slovesech přejatých z cizích jazyků, hlavně z němčiny a z latiny, a to ve vztahu ke slovesnému vidu, a část objasňující vývoj staročeského kmenového systému slovesného.

Třetí kapitola disertační práce se zabývá vymezením pojmů, které se vztahují ke gramatickým kategoriím. Doktorand objasňuje genezi a podstatu gramatické kategorie; zdůrazňuje, že rozeznává trojí funkci gramatické kategorie, a to funkci odrazovou či komunikační, funkci strukturující a funkci paradigmatickou. Považuje vid za kategorii gramatickou; pojímá každé sloveso jako svébytné paradigma, které se vyznačuje jediným videm.

V další podkapitole se zabývá definicí gramatického vidu, jenž se odlišuje od vidu lexikálního. Na základě pěti příkladových vět, v nichž figurují dvě vidově protikladná slovesa (*učit se* x *naučit se*) dospívá k tvrzení, že „nedokonavý vid je prostým konstatováním děje, probíhajícího stavu nebo vlastnosti“, kdežto „dokonavý vid je subjektivně motivovaný popis děje s nějakým účelem, konstatováním, zdůrazněním, citovým zbarvením atd.“.

V další podkapitole se pisatel soustředil na ověření hypotézy. Opět vycházel z příkladových vět. V prvním souboru byla použita slovesa tranzitivní se zřetelem k zavírání. Byla posuzována

platnost vidu ve větách rozkazovacích se zjištěním, že primární formu pro vyjádření rozkazu představují perfektiva. V následující sestavě vět byla použita různá slovesa pro ověření kategorie slovesného času. Autor dospívá k názoru, že v modelových výpovědích se projevil jistý rozpor mezi užitím slovesa určitého vidu a významem, který mu mluvčí přisuzuje (jedná se především o subjektivně motivované pojmání děje). Poslední sada příkladových vět se týkala propojení vidu a rodu slovesného. Obsahově se věty týkají vzdělávání; volena byla imperfektiva i perfektiva. Pisatel dospívá ke konstatování, že ve větách se slovesy v pasivní formě je užití perfektiv komplikovanější.

V závěrečné části třetí kapitoly autor precizuje termíny, které bude nutno uplatňovat při následném rozboru barokních textů, a to slovesný čas, lexikální vid a gramatický vid.

Čtvrtá kapitola disertační práce je věnována analýze těch gramatografických spisů, jejichž vznik je spjat s obdobím střední češtiny, a to s důrazem na problematiku aspektologickou. Z hlediska chronologického tato doba zahrnuje téměř tři století – od počátku druhé třetiny 16. století do počátku 19. století. Pisatel přihlížel vždy k prvním vydáním uvedených mluvnic.

Gramatiky humanistického období si kladly praktický cíl, a to přispět ke kvalitním překladům biblického textu, jak to realizovali příslušníci jednoty bratrské, a zároveň poukázat na schopnosti češtiny ve srovnání s klasickými jazyky, latinou a řečtinou. Jejich autoři, Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Philomates, Matouš Benešovský a Vavřinec Benedikt z Nudožer, zdůrazňovali v pojednáních o slovesech kategorii slovesného času.

V mluvnici Matouše Benešovského (1577) se objevuje nadměrné množství slovesných tvarů; její tvůrce byl veden zřejmou snahou dokázat značné schopnosti českého jazyka při srovnávání s jazyky klasickými. Vavřinec Nudožerský rozlišuje ve svém spisu (1603), pokud jde o slovesa, téma prezentní a téma futurální. Sice dospěl k uvědomění si diferencí mezi perfektivy a imperfektivy, aniž by však tyto rozdíly postihl terminologicky.

V barokním období vzrostl zájem duchovních katolického vyznání, na prvním místě jezuitů, kteří zároveň představovali školský řád, jenž měl v rukou řadu škol gymnaziálního typu, o český jazyk. I když primárním prostředkem jejich komunikace byla latina, potřebovali k realizaci své pastorační činnosti, jejímž hlavním cílem bylo prosazení monopolu katolické víry, pochopitelně češtinu (v těch oblastech zemí Koruny české, kde žilo obyvatelstvo německého původu, přirozeně němčinu). Kněží užívali češtinu nejenom v komunikaci mluvené, ale i psané; v obou případech se to týká jejich homiletické aktivity (kupř. Štajerova

Postila katolická nebo Koniášova Postila). Proto byl zájem členů jezuitského řádu o češtinu jako jeden z domácích jazyků na prvním místě pragmatický. Je třeba zdůraznit, že výrazně přispěli k rozvoji odborného diskurzu gramatického tím, že vytvořili podnětná díla z hlediska systematického i terminologického, na něž v dalším období navazovali, třeba kriticky, další autoři.

Koncepce mluvnice Jana Drachovského (1660) vychází ze srovnávání české a latinské gramatiky; v jednotlivých paradigmatech se však mísí rozmanité vidové formy, jak perfektiva, tak imperfektiva. V gramatice Jiřího Konstance (1667) se projevuje snaha o jistou systematickosti; v návaznosti na pojetí Nudožerského rozlišuje dvojí slovesná témata. Autor byl schopen pojednat o vidových protikladech, jeho pojetí se však nevymyká z temporální orientace. V nerozsáhlém spise Žáček (1668) se jeho autor Matěj Václav Štajer soustřeďuje na problematiku ortografickou, přesto jeho text přináší řadu příkladů sloves různého typu konjugace.

Autor disertační práce právem zdůrazňuje, že Václav Jan Rosa ve své latinsky psané mluvnici (1672) ve srovnání se svými předchůdci dospěl k poznání dichotomie českého vidového systému, přestože nevytvořil adekvátní odborné názvosloví, neboť vycházel z temporální, nikoli aspektové platnosti slovesných tvarů.

Na Rosovu mluvnici navázal ve své gramatice (1704) Václav Jandit. Četné pasáže textu jsou obdobné, avšak v tomto spisu se neobjevuje takový počet poznámek a příkladů. Jandit však objasnil průběh proměny vidu, a to na základě prefixace a resuffixace. Za pozornost stojí i okolnost, že připomíná slovanské tradice a odkazuje v některých případech i na zdroje svého poznání. Gramatik je nesporně ovlivněn soudobou barokní zbožností; v předmluvě se zmiňuje o jezuitském vydání Nového zákona (1677), první části takzvané Svatováclavské bible.

Pavel Doležal ve své mluvnici (1746) systematicky popsal slovesa a rozdělil je do několika typů podle kmene infinitivního. Povšiml si i problematiky slovotvorné, která ovlivňuje vidový systém (prefixace a sufixace). Výsledky svého zkoumání jednotlivých konjugací vyjádřil v přehledných tabulkách.

Ve druhé polovině 18. století se začíná rozvíjet vědecký diskurz v němčině, která tehdy představovala centrální jazyk středoevropského prostoru. Lze připomenout, že do vědeckého bádání postupně pronikají zásady racionalismu a zároveň kriticizmu. Výsadní postavení němčiny nesporně souviselo s centralistickými snahami císařovny Marie Terezie a císaře Josefa

II., jejího syna. Na panovnickém dvoře vídeňském získal významné postavení Jan Václav Pohl, který vyučoval potomky císařovny češtině a působil i na tereziánské akademii ve Vídni.

Pohlova mluvnice (1756) přináší soustavný výklad jednotlivých slovesných kategorií; její autor dovedl diferencovat mezi kategorií vidu a času. Zabývá se i problematikou slovotvornou a všímá si možností vidových přeměn. Doktorand oceňuje přínos tohoto díla a zdůrazňuje snahu jeho autora o solidní zpracování tematiky. Připomínám, že J. V. Pohl musel řešit i obtíže terminologické, které souvisely s tím, že vědecký diskurz byl rozvíjen po řadu staletí v latinském jazykovém rouchu a následně po mnoho desetiletí v němčině. Sám se uchýlil k vytváření některých neústrojných neologismů ve své mateřštině. Musel se rovněž vyrovnávat s odlišností gramatického systému němčiny ve srovnání se situací většinového domácího jazyka.

Mluvnice Františka Martina Pelcla (1795) se vyznačuje snahou o systematický výklad gramatických jevů. Její tvůrce roztřídil česká verba do významových skupin, přičemž vzal v úvahu nejenom temporální formy, ale i trvání děje. Objasnil jednotlivé gramatické kategorie; v souladu s novodobým pojetím definoval slovesný způsob. Protože se badatelsky výrazně orientoval na historii, nepřekvapí jeho zřetel k diachronnímu vývoji jazykových jevů.

Tomsovo pojednání (1804) vychází z kategorizace sloves na základě motivace sémantické. V nazírání na kategorie temporální se František Jan Tomsa inspiroval gramatikou němčiny (kupř. trojí forma minulého času a dvojí futurum). Do jednotlivých slovesných paradigmat jsou však zařazeny nejenom formy imperfektivní, ale i perfektivní.

Jan Nejedlý se obsáhle zabýval slovesy ve své německy psané mluvnici (1804). Pověšil si i principů derivace sloves (prefixace, kořenné alternace či sufixace). Vedle slovotvorného přístupu k verbům uplatnil i diferenciaci vycházející ze slovesného rodu. Další dělení vychází z doby trvání slovesného děje, to znamená, že se týká kategorie slovesného vidu. Nejedlý se obsáhleji zabýval kategoriemi temporálními, a to nejenom z hlediska morfologického, ale i syntaktického a sémantického.

Vědecká erudice a systematické bádání Josefa Dobrovského nesporně ovlivnily výrazně jeho současníky i následovníky. Jeho německy psaná mluvnice (1809) obsahuje kategorizaci sloves na základě kmene infinitivního; verba jsou rozdělena do šesti tříd. Dobrovský se zabýval problematikou slovotvornou i morfologickou (analýza temporálních forem). Rozeznával trojí formu futura a dvojí formu času minulého; pojednal i o typech přechodníku. Ve vztahu

k problematice aspektologické však Dobrovský nepřinesl nové podněty. Nepříliš šťastné bylo i jeho úsilí opřít kodifikaci tehdejšího českého jazyka spisovného o češtinu humanistickou; tím se totiž dobový jazyk velmi výrazně archaizoval.

V závěru čtvrté kapitoly se objevuje hodnocení učebnice Ignáce Jana Šiesslera (1812), která byla vytvořena na základě srovnání české a německé gramatiky a byla určena české veřejnosti, jež cítila potřebu naučit se německy. Doktorand poté sumarizuje vývojové tendence v popisu vidového systému období střední češtiny.

V páté kapitole disertační práce autor formuloval hypotézy, které se týkají vidové soustavy barokního období. Hlavní hypotéza vychází z názoru o jisté stabilitě vidové soustavy v období střední češtiny. Z uvedené hypotézy vyplývají dílčí problémy, které zahrnují situaci slovesného času a způsobu; vztahu *nt*-ového a *s*-ového participia se zřetelem ke gramatickému vidu; analýzu prefixů a kmenotvorných sufixů ve vztahu ke gramatickým vidům; vývoj frekventativ jako nejvýznamnějšího druhu lexikálního vidu; ověření definice gramatického vidu, v němž se promítá subjektivní pojmání děje mluvčím. Všechny uvedené dílčí problémy se vztahují k baroknímu období.

V šesté kapitole disertační práce doktorand analyzuje vybrané barokní texty; jde o sedm tisků s převážně religiózním zaměřením (autor pracoval s jejich xeroxovými kopiemi). Z tehdejší historické situace vyplývá, že se ve zmíněných textech odráží ortodoxně katolické, protireformační stanovisko. Ve třech případech byly zkoumány pasáže z děl, které náleží do barokní homiletiky. Autor z každého posuzovaného textu excerpoval tisíc slovesných tvarů. Pro jejich aspektologickou analýzu využil řadu lexikografických zdrojů, včetně Českého národního korpusu.

Prvním analyzovaným textem se stal druhý díl spisu *Mappa katolická* (1630) Jiřího Plachého, vášnivého obhájce katolicismu a zároveň uvědomělého vlastence. Plachý jako příslušník Tovaryšstva Ježíšova věnoval značnou pozornost misionářskému působení členů jezuitského řádu na asijském kontinentu. Doktorand se zaměřil na užití slovesného času a způsobu, na přechodníky a dále na realizaci vidu z hlediska morfologického a slovotvorného. Dospívá k závěru, že z hlediska aspektologického se text Plachého výrazně neliší od stavu novočeského.

Druhým analyzovaným textem byl čtvrtý díl *Kroniky klattovské* (1699) Jana Floriána Hammerschmida, přesvědčeného jezuita a současně zaníceného vlastence. Dějepisné zaměření jeho díla vede k častému užití préterita; doktorand zdůrazňuje v některých případech jeho

příznakové užití ve významu antepreterita. Věnoval pozornost i uplatnění slovesného způsobu a přechodníkovým konstrukcím. U tohoto autora se do jisté míry objevuje tvarová promiskuita přechodníků.

Třetím zkoumaným textem je Berla královská (1709) Daniela Nitsche, představitele Tovaryšstva Ježíšova, zaníceného kazatele. Jeho kázání se vyznačují bohatou metaforikou; z hlediska využití slovesného času převládají tvary přítomní a budoucí (obě formy futura jsou v souladu s novočeským stavem). Z hlediska účinnosti Nitschových kázání nepřekvapuje frekventovaný výskyt imperativu. Kněz dovedl umně využívat vidových odstínů sloves k estetickému účinku. Pokud užil přechodníky, stalo se tak v náležité formě.

Čtvrtým textem, kterým se doktorand zabýval, jsou Kázání na svátky přes celý rok (1724) jezuita Fabiána Veselého. Jako stoupenec konceptuálního stylu využíval výrazné metafory a biblické citace. V jeho kázáních se objevují četná slovesa, často v neobvyklých souvislostech, a to se zřetelem k diferenciaci významu imperfektiv a perfektiv. Uplatňují se i frekventativa.

Pátý analyzovaný text představuje Chválořeč (1736) Ondřeje Františka de Waldta, jednoho z nejvýznamnějších představitelů barokní homiletiky. De Waldtovo dílo lze považovat za jakýsi modelový text, který sloužil knězi při přípravě konkrétního kázání. Na základě vybraných biblických příběhů rozvíjel vlastní úvahy, jazykově často květnaté, jež měly zaujmout posluchače, vést je k zamyšlení nad vlastním životem a případně jim ukázat cestu k nápravě. Doktorand pečlivě analyzuje značné bohatství jednotlivých slovesných tvarů, někdy poměrně archaických; vysvětluje časté užití imperativních forem v de Waldtových kázáních.

Šestým zkoumaným textem se stal anonymní Lucidář (mezi 1750 a 1775). Odlišuje se od předchozích textů vysloveně religiózní povahy, neboť představuje tisk určený lidovým vrstvám, který podává poučení i světe pozemském i transcendentním. Četné části spisu byly přejaty ze starších textů, a proto se v nich objevují archaické tvary. Lucidář dokumentuje rozkolísanost slovesných tvarů v období baroka; neznámému autorovi nešlo o estetickou stránku díla.

Sedmým textem, který doktorand posuzuje, se staly Obzvláštné pravdy náboženství katolického (1785) Jana Hubálka. Jeho autor byl členem Tovaryšstva Ježíšova a působil jako učitel. Připomínám, že jezuitský řád byl v roce 1773 na základě buly papeže Klimenta XIV. zrušen. Hubálkovo dílo je příkladem kontrastu mezi barokní zbožností a racionální orientací textu. Za zmínku stojí i okolnost, že o čtyři roky dříve (v roce 1781) byl vydán císařem Josefem II. toleranční patent, který narušil staletý věroučný monopol katolické církve. Hubálek funkčně

využívá kategorie slovesného času (prézens pro vyjádření stability názorů, préteritum pro zachycení historických událostí); v jeho díle se užívá i kondicionál minulý. Doktorand poukazuje na absenci *s*-ového participia v Hubálkově spisu.

Sedmá kapitola disertační práce pojednává o nejdůležitějších vidových jevech barokní češtiny. Autor zdůrazňuje spjatost slovesných kategorií vidu, času a způsobu s jejich dominantní komunikační funkcí. Zároveň diferencuje typy textů z hlediska výskytu slovesného času, případně slovesného způsobu. Činí závěr, že užívání uvedených slovesných kategorií po stránce významové i formální představuje návaznost na období staročeské a neliší se od novodobého slovesného systému.

Doktorand poukazuje na ústup *s*-ového participia ve zkoumaných textech mladšího období a jasnou převahu jednoduššího *nt*-ového participia, které mohlo fungovat i v běžně mluveném jazyce. Objasňuje nevhodnost snahy obrozených lingvistů o návrat k pozdně středověkému a raně humanistickému úzu (tři tvary rodově kongruentní *nt*-ového a *s*-ového participia).

Z barokního materiálu vyplývá, jak objasňuje pisatel, že u některých sloves se vyskytovaly odlišné prefixy, a to v souvislosti s užíváním expresivního lexika. Zároveň došlo i k ukončení vidové diferenciaci slovesných sufixů. Doktorand zdůrazňuje četnost morfologických frekventativ; dominantní roli v tomto případě zaujímá verbum *bývati*.

Pokud jde o definici gramatického vidu, autor koriguje původní předpoklad: imperfektiva neplní pouze funkci konstatování děje či stavu, ale jejich užití může zdůraznit obecně platný slovesný jev.

V závěru sedmé kapitoly doktorand konstatuje, že jeho hlavní hypotéza, podle níž neprocházela vidová soustava v období střední češtiny výrazným vývojem, byla ověřena.

Disertační práce se vyznačuje pečlivou stylizací; autorovy formulace jsou promyšlené a vycházejí ze snahy o postižení logických vztahů a souvislostí. Podotýkám, že doktorand využívá častěji přechodníkových vazeb, a tím je posílen dojem jisté archaizace vyjadřování. Oblíbil si i podřadící spojku podmínkovou *pakliže*, která má knižní charakter. Přesto se v daném celku vyskytují některé nedostatky pravopisného rázu. V některých případech jde o chyby interpunkční; kupř. na s. 34 za slovem *staroslověnštině* má být interpunkční čárka; na s. 70 chybí čárka za výrazem *slova*; na s. 76 schází čárka za slovem *realizovány*; na s. 91 má být čárka za výrazem *jazyka*; na s. 118 má být čárka za slovem *aktuální*. Další připomínky se týkají jiných pravopisných jevů. Na s. 22 má být Blízkého východu; na s. 135 je správně Předního

východu; na s. 26 je správně protežovaná a obdobně na s. 104 byla protežována; na s. 27 má být stadiu; na s. 53 má být otmlúvati; na s. 47 je správná podoba shladil; na s. 116, 132 a 188 má být země Koruny české; na s. 104 je náležitá podoba vyšla ještě další čtyři vydání a obdobně na s. 131 je správně se začala rozvíjet (frekventativa).


Další poznámky se vztahují k obsahové stránce textu. Na s. 56 se objevuje formulace datum přijetí tohoto kořene je velmi staré (lexikální význam slova datum je dán udáním dne, měsíce a roku nějaké události či skutečnosti, což by bylo v dané souvislosti absurdní). Na s. 86 se uvádí, že ve spise Nudožerského zcela vypadlo složené futurum. Avšak v tabulkách příslušných konjugací je tento typ zmíněn, kupř. *budu volati*, *budeš volati*, *bude volati*. Na s. 91 má být v poznámce č. 341 odkaz již na s. 102 Konstancova spisu. Na téže straně je přesná citace z mluvnice *dán sem byl* a *dáván sem byl*. Na s. 92 má být v poznámce č. 348 odkaz již na s. 116 Konstancova spisu. Na s. 93 nejsou správně určeny stránky Štajerova spisu v poznámkách č. 351, 352, 353 a 354; má být s. 55, 56, 57 a 91. Na s. 158 vypadl z názvu spisu Fabiána Veselého výraz Kázání.

Otázky určené pro obhajobu disertační práce:

1. Jak je zachycena podoba préterita v gramatice Vavřince Benedikta z Nudožer, pokud bereme v úvahu hláskový systém? Přihlédněte k vydání, jež připravila do tisku Nancy Susan Smith (1999).
2. Na s. 93 disertační práce tvrdíte, že „slovesný systém (ve Štajerově Žáčku) stojí na okraji zájmu“. Objasněte, jak Štajer pojímá imperativ a jak pojednává o participiích.
3. Pro Václava Jana Rosu bylo příznačné, že se snažil počesťovat latinské gramatické termíny. Jak Rosa pojmenoval „genus“, „numerus“ a „participium“? Jakým způsobem definuje Rosa infinitiv?
4. Která okolnost přispěla k zániku aoristu a imperfekta ve staré češtině?
5. Objasněte formulaci na s. 156 disertační práce, že diftongizace *y* v *ej* (tvar *rozmejšlím se*) je dodnes běžná v hovorové češtině.

Pro výše uvedené kvality doporučuji zcela jednoznačně disertační práci k obhajobě.

V Hradci Králové dne 30. května 2018


doc. PhDr. Vladimír Koblížek, Ph.D.

Oponentský posudek doktorské disertační práce

Autor disertační práce: Mgr. Josef Kameník

Název disertační práce: Pojednání o slovesném vidu barokního období

Pracoviště: Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích, Filozofická fakulta
Ústav bohemistiky

Školitelka: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.
Ústav bohemistiky FF JČU

Autorka oponentského

posudku: prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.
Ústav českého jazyka FF MU

Předložená práce Mgr. Josefa Kameníka je věnována slovesnému vidu barokního období. Autor si klade za cíl „popsat co možná nejpřesněji užívání vidových významů v dobové literatuře a celkový stav vidové soustavy v barokním období“ a tím přispět „k poznání vývojových tendencí v postupném začleňování gramatického vidu do slovesného systému českého jazyka“ (Anotace). Disertace je rozdělena do tří rozsáhlých oddílů. První je věnován současné odborné literatuře a teoretickým otázkám, druhý dobové gramatografické produkci a třetí analýze barokních tisků.

První část je pojata příliš ambiciózně. J. Kameník si klade za úkol „hlouběji poznat současný stav bádání o slovesném vidu a vystihnout hlavní myšlenkové tendence aspektologického zkoumání z úhlu pohledu synchronního i diachronního. Na jejich základě budou ... definovány relevantní termíny a teoretická báze výzkumu ...“ (s. 9). Již na první pohled je však zřejmé, že si autor pro svůj výklad vybírá z bohaté literatury (srov. např. heslo Vid v NESČ¹) jen část publikací, aniž svůj výběr nějak zdůvodňuje. O ostatních dílech nabízejících jiná řešení mlčí (přestože na s. 9 tvrdí, že přehlédne „dosavadní stav bádání o vidové soustavě“), takže o úplnosti výše plánovaného zkoumání mám právem jisté pochybnosti. Očekávali bychom, že se při hledání nové, uspokojivější definice bude zabývat videm z nejrůznějších úhlů pohledů, bude hledat odpovědi na otázky, které si kladli badatelé před ním, a na tomto základě postaví – s oporou o zvolené teoretické východisko – definici svou. To se však neděje. Místo toho autor představuje spíše jen tradiční pojetí, což je pro zkoumání vidu v barokních textech pochopitelné, ale k proklamovanému cíli nevede. Téma slovesný vid a jeho „ucelená“ definice totiž zdaleka přesahuje možnosti jedné kapitoly v disertační práci. I když by bylo možné k tomuto tématu dlouze diskutovat, nebudu se výše uvedenou problematikou více zabývat, protože hlavním úkolem disertace je popsat slovesný vid barokního období. Na něho soustředím svou pozornost.

Pro zkoumání vidu v barokních tiscích jsou cenné kapitoly zaměřené na pohled diachronní, zasazující vid barokního období do širšího časového rámce. V centru autorovy pozornosti stojí temporálně-aspektový systém v prajazyce (s. 17), čerpající především z publikací Němce, Erharta a Bičovského, vývoj vidové soustavy na pozadí staroslověnských textů (s. 24), vycházející z Dostálovy monografie, vidové významy ve staré češtině (s. 37) a způsoby

¹ Karlík et al. (eds.), Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017.

slovesného děje (s. 52), opřené o publikace Kopečného, Komárka, Šlosara, Němce a nověji též Janečkové, Nüblera a Vepřeka. Je třeba zdůraznit, že také J. Kameník k tomuto tématu publikačně přispěl. V této souvislosti mám připomínku k výběru odborné literatury. Podle mého názoru v ní schází podnětná Šlosarova monografie Slovtvorný vývoj českého slovesa (1981), která obsahuje nejen pojednání o kmenových protikladech, ale také diachronní pohled na vývoj jednotlivých prefixů. K rozboru jednotlivých děl zásadní připomínky nemám, poukazují jen na některé drobné nepřesnosti. 1. Stč. *drbiti* se obvykle vykládá ze sthn. *durfan* (ne z „germ. *dürfen*“ – s. 55). 2. Stč. sloveso *mordovati* není přejato přímo z latiny (s. 57), nýbrž ze stíh. *morden*. Přestože autor oba výklady přejímá z jiných prací, měl na tyto skutečnosti upozornit. 3. Ke splnutí (j)a-kmenů a i-kmenů a následné vidové nejednoznačnosti v některých tvarech (*rozlučí* x *rozlučie*) nevedla přehláska $\acute{a} > ie$, nýbrž následná monoftongizace $ie > i$ (s. 47).

Vlastní autorův výzkum vidu v barokním období zahajuje kapitola nazvaná Rozbor dobových gramatografických tisků (77), v níž J. Kameník sleduje jednotlivá díla z hlediska aspektologického a podle jejich „vnímání“ vidové soustavy je rozděluje do několika skupin. Právem oceňuje dílo V. J. Rosy a také J. V. Pohla, jehož obraz prochází v bohemistické jazykovědě výraznou proměnou. Na základě důkladného rozboru jednotlivých tisků postihuje vývojové tendence v popisu vidové soustavy doby středněčeské (s. 127).

Kapitola Hlavní hypotézy práce představuje shrnutí výše uváděných zjištění a faktů, v němž dominuje tvrzení, „že vidová soustava v období střední češtiny neprocházela výrazným vývojem, který by měnil její celkový charakter a strukturní návaznost na ostatní prvky slovesného systému“ (s. 131).

Následující Rozbor barokních tisků obsahuje základní poučení o analyzovaných spisech a na ně navazující analýzu. Materiálovou základnu lze považovat za reprezentativní, neboť zahrnuje 1000 slovesných tvarů z každého textu. Analýza je důkladná, zásadní výhrady k ní nemám, pouze řadu dílčích připomínek, jako např.:

1. Slovesa *vzkřiknouti*, *vzkládati* (*vskládati*), *štípiti* a *spomoci* (s. 140, 169) jsou doložena též v češtině nové, srov. SSJČ, a přestože mnohá z nich jsou označována jako zast., přece svědčí o jejich přesahu do nové češtiny. Pokud měl autor na mysli pouze češtinu 3. tisíciletí (termín *moderní čeština* není nikde vysvětlen), měl tuto informaci uvést. Domnívám se, že jde o novou češtinu, protože autor končí s doklady slov u spisů Komenského. Vysvětlení funkcí těchto přípon (a některých dalších) koliduje s výklady D. Šlosara, který v citované publikaci podává u stejných sloves (1981, s. 91 + 77, 103 – *spomoci*, *vzkřiknouti* atd.) jiné vysvětlení, určuje u nich jiné funkce a vývoj těchto prefixů dovádí až do nové češtiny. Domnívám se, že Šlosarova monografie by byla pro autora v mnohém inspirativní. Mám na mysli zejména případy, kdy autor považuje přípony některých dalších analyzovaných sloves za pozoruhodné.

2. Podle jakého kritéria určuje autor expresivitu předpon? Na základě čeho považuje předpony ve slovesech na s. 155 za expresivní, např. *pohltně* (jako zast. eviduje ještě SSJČ)? Opět odkazují na citovanou monografii (1981).

3. Termín *primitivní spřežkový pravopis* neexistuje, jde o dva samostatné termíny *primitivní pravopis* a *spřežkový pravopis* (s. 164).

4. Z některých uváděných příkladů vyplývá, že využití dokonavého a nedokonavého vidu není tak pravidelné a jednoznačné, jak je autor prezentuje. Za všechny uvádím 3. doklad na str. 166, kdy imperfektiva *učíte* a *přivykujete* označují spíše – tedy podle mne – stejně jako perfektiva „autorsky cílený posun děje“. Domnívám se, že statistické zpracování výsledků analýzy by bylo výstižnější, neboť by naznačilo a plasticky zobrazilo příslušné vývojové tendence.

5. Autor věnuje – právem – velkou pozornost přechodníkům. Proto překvapuje, že v seznamu literatury schází podnětné monografie E. Dvořáka (Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině, 1970, a Přechodníkové konstrukce v nové češtině, 1983).

6. Vymezení barokního období léty 1620–1809 je velmi netradiční (s. 188), bylo by třeba je přesvědčivě zdůvodnit. Vysvětlení zde citelně schází.


V závěru autor shrnuje výsledky svých výzkumů. V podstatě lze s nimi souhlasit, škoda jen, že jde o pouhé konstatování bez jejich názornější prezentace (statistické zpracování, grafy...).

Po formální stránce má disertace velmi dobrou úroveň; osobitým rysem autorova stylu je hojně (a správně) užívání přechodníků, což u jeho generace není samozřejmostí.

Vyjádření: Přes uvedené připomínky konstatuji, že Josef Kameník svůj úkol splnil. Prokázal dobrou orientaci v odborné literatuře potřebné pro výzkum vidu v barokním období, a na základě analýzy reprezentativního materiálu ukázal, že vidová soustava v období baroka neprodělala výrazný vývoj, nýbrž pouze rozvinula potenciál zděděný ze staré češtiny. Jde o podnětný příspěvek ke zkoumání češtiny barokního období.

Z uvedeného vyplývá, že **disertační práce Mgr. Josefa Kameníka splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v oboru český jazyk.**

Brno 29. 5. 2018


Jana Pleskalová